רב יעקב טאובס

ב״ד של כהנים

שנינו במשנה בפרק קמא דכתובות (דף י״ב.): בית דין של כהנים היו גובין לבתולה ארבע מאות זוז, ולא מיחו בידם חכמים. וצריכים להבין מהו ״בית דין של כהנים,״ איזה תוקף יש לתקנת ב״ד של כהנים, ומהי המשמעות של זה שלא מיחו בהם החכמים?

כדי להבין את הענין, יש לעיין בדברי המשנה להלן בריש פרק ה׳ (דף נ״ד:) דשם איתא: אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה, אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף, עכ״ל המשנה. ושואלת הגמ׳ שם: פשיטא! מהו דתימא קיצותא עבדו רבנן, שלא לבייש את מי שאין לו, קמ״ל, עכ״ל. כלומר, שיש מקום לחשוב שאולי תיקנו החכמים שאין להוסיף על הכתובה בכלל כדי שלא לבייש את מי שאין בידו להוסיף, כגון עני, וכו׳, וכמו שמצינו בגמ׳ פסחים (דף פ״ב.) שיש לקבור כל מת בארון פשוט הנעשה מעץ כדי שלא לבייש את מי שאינו יכול לקנות ארון יותר יקר. וכן מצינו ג״כ בגמ׳ תענית (דף כ״ו:) שבנות ירושלים היו יוצאין (בחמשה עשר באב) בכלי לבן שאולין כדי שלא לבייש את העניים.

והקשה הר״ן על הרי״ף בכתובות (דף כ״א. בדפי הרי״ף בד״ה אף על פי) הרי פשוט שיכול הבעל בכל מקרה לתת מתנה לאשתו כפי מה שירצה אע״ג דיש אלו שאינם יכולים לתת מתנה כזו, ולכן למה לא יוכל הבעל ג״כ לפרט בתוך הכתובה שהנה הוא נותן לה מתנה כתוספת לכתובתה, וא״כ מהי ההו״א בגמ׳ לאסור דבר זה. וכן הקשה הריטב״א (בחידושיו לדף נ״ד:, בד״ה מהו דתימא), וז״ל: למה להו לרבנן ליתן קיצותא שלא יתן מנכסיו לאשתו כשם שנותן לעוברי דרך, עכ״ל. ותירץ הר״ן שם[1], שכוונת המשנה היא שיכול הבעל לכלול את התוספת הזאת שהוא נותן לשם מתנה כחלק מעיקר הכתובה עצמה. ועל פרט זה אמרה הגמ׳ שאולי היינו חושבים שתיקנו החכמים שאין לעשות כן כדי שלא תהיה כתובה א׳ לזה וכתובה א׳ לזה כי בדרך זה באמת יתביישו העניים במה שיש שינוי

---

[1] וכן הביאו הריטב״א שם וגם הרשב״א (שם בד״ה אע״פ) בשם הגאונים.

בכתובתם מכתובת העשירים אף בנוגע לעיקר הכתובה, קמ״ל דאין לחוש לזה.

והנה נראה שהמרדכי בכתובות שם (רמז קל״ו) חולק על פירוש זה. דהרי הקשה מהו החידוש של המשנה בכתובות בסוגיין (דף י״ב.) שמשמע שדוקא בב״ד של כהנים תיקנו שיש להוסיף מאתיים על הכתובה (וכן נמי לגבי משפחות המיוחסות), הא כל אחד ואחד שרוצה יכול לעשות כן אף אם אינו ממשפחת כהנים או מן המשפחות המיוחסות כדאיתא במשנה בדף נ״ד: שם. ותירץ שם דמה שיכול כל אחד ואחד לעשות בתור תוספת הוא דוקא בתור תוספת, אבל לא כחלק מעיקר הכתובה, ואילו ב״ד של כהנים תיקנו שיכולים להוסיף את התוספת כחלק מעיקר הכתובה. וזה ממש הפך דברי הר״ן (והרשב״א והריטב״א) שפירשו בסוגיא בדף נ״ד. שהתוספת נכלל עם עיקר הכתובה אף למי שאינו כהן ואינו ממשפחה מיוחסת. והרמ״א בשולחן ערוך (אבן העזר סי׳ ס״ו סעיף ז׳) הביא ב׳ הדעות הנ״ל, דהיינו שכל אחד יכול לכלול התוספת עם עיקר הכתובה אם ירצה, כדברי הר״ן, וגם שיש חולקים וסוברים שצריכים לכתוב עיקר הכתובה בפני עצמה והתוספת בפני עצמה, וזוהי דעת המרדכי,[2] וכן נוהגין.

וצריכים להבין איך באמת יתרץ הר״ן ודעימיה את קושיית המרדכי דאם יכול כל א׳ וא׳ להוסיף על הכתובה, מהו הרבותא של ב״ד של כהנים.[3] והנה הבית שמואל (שם ס״ק ט״ז) הרגיש בזה ותירץ שכוונת משנתנו היא שאצל ב״ד של כהנים היה ״מנהג קבוע״ לעשות כן, ואילו אצל שאר בני אדם אף דיכולין לעשות כן, לא היה להם מנהג קבוע דוקא כזה. אבל נראה דזה קצת קשה, כי א״כ באמת מאי קמ״ל המשנה, ומאי נפקא לן מיניה בזה שהיה איזה מנהג אצל הכהנים. הב״ח שם (בד״ה ואם יש משפחות וכו׳) תירץ דאצל הכהנים התקנה היתה דאף מי שלא פירש שרוצה לתת תוספת, ורק קידש את אשתו סתם, חייב להוסיף על הכתובה ולתת ארבע מאה זוזין אעפ״כ, משא״כ אצל שאר בני אדם, וזהו החידוש במשנתנו. וזה נראה בפירוש יפה ונכון כי מדברי הר״ן בסוגיין (בדף ד: בדפי הרי״ף בד״ה היו גובין) באמת משמע כן, דז״ל: משפחות מיוחסות

---

[2] עי׳ דרכי משה שם אות ט׳.

[3] והר״ן אינו יכול לתרץ כדברי המרדכי דהרי לדעתו יכול כל א׳ וא׳ לכלול את התוספת עם עיקר הכתובה, וכהנ״ל.

שבישראל אם רצו לעשות כדרך שעושין הכהנים עושים. כלומר ואם בא אדם ונשא בתולה סתם מאותה משפחה חייב ליתן לה ארבע מאות: עכ״ל. ובחידושיו לסוגיין (בד״ה מתניתין) כתב כן הר״ן בפירוש, והוסיף דמי שנשא בת כהן חייב לתת ארבע מאה אפילו אם לא כתב כן בכתובה בכלל. וזה בודאי אינו שייך אצל שאר בני אדם.[4]

והנה הסברנו לעיל דמה שהכריח את הר״ן לפרש דאף שאר בני אדם יכולים לכלול את התוספת עם עיקר הכתובה הוא רק שאחרת אין שום חידוש (במשנה בדף נ״ד:) שמותר לו לאדם להוסיף תוספת, דהא ודאי מותר לעשות כן, ואין שום הוא אמינא לומר קיצותא עבדי רבנן במקרה כזה. אלא דיש לשאול, א״כ, למה חשב המרדכי דבאמת החידוש במשנה זו הוא כן שמותר לו לסתם בן אדם להוסיף על הכתובה (וע״כ חילק בין הכהנים לבין סתם בני אדם בנוגע לאם התוספת נכלל עם עיקר הכתובה). כלומר למה נחשב הדין שכ״כ פשוט לפי הר״ן כחידוש לפי המרדכי.

כדי ליישב קושיא זו, יש לעיין שוב בדברי משנתנו בדף י״ב. שכתבה ״ולא מיחו בידם חכמים.״ ע״פ פשטות, המשמעות של ביטוי זה היא שמדובר בדבר שבעצם אין כ״כ נכון לעשות, אלא שמאיזה טעם שהוא, החכמים לא מיחו בידם. למשל, מצינו כן בגמ׳ פסחים (דף נ״ו.) בענין ששה הדברים שעשו אנשי יריחו, דשם למדנו שבנוגע לג׳ מהדברים, לא מיחו החכמים בידם, אבל אעפ״כ אין הדברים ברצון חכמים (ואילו בג׳ הדברים האחרים, כן מיחו). כלומר, דזה שהחכמים לא מיחו בדבר אינו מוכיח שהדבר נעשה ברצונם, אלא אדרבה, הדבר הוא באמת שלא ברצון חכמים, ורק לא מיחו ביד העושהו. ומשמע א״כ דגם בסוגיין אף שלא מיחו החכמים נגד תקנת ב״ד של הכהנים, מ״מ התקנה היתה שלא ברצונם. ועי׳ בבית הבחירה להמאירי כאן (בד״ה אחד אלמנת כהנים) שמסביר כוונת הביטוי בסוגיין, והיא שתקנת ב״ד של הכהנים עלול להטיל קנאה בין משפחות בכלל ישראל, ואף שלא מיחו החכמים בידם מפני חשש זה, כי סוף כל סוף יכול כל אחד להוסיף על הכתובה, מ״מ כנראה אין הדבר לפי רצון החכמים.[5]

---

[4] ונראה דאולי הב״ח לא ראה את דברי הר״ן בחידושיו.

[5] ועיין עוד בשיטה מקובצת כאן (בד״ה היו גובין לבתולה) שהביא כן בשם רבינו יהונתן עכ״פ בתור הוא אמינא.

ועכשיו, צריך לעיין בכוונת משנתנו שמדברת על "ב"ד של כהנים." בשיטה מקובצת (בד"ה ב"ד של כהנים) מביא ביאור בשם הגאונים, וז"ל: פירש בתי דינין העומדין בעיר הכהנים והם כ"ג כדרך שהיו קובעין ב"ד של ישראל כ"ג בכל עיר ועיר. עכ"ל. והלא זה דבר פלא, דהאיך מצינו דבר כזה שהכהנים צריכין ב"ד מיוחדת בשבילם, ועוד, דלא כ"כ ברור מהי תועלת בדבר זה. והנה באמת כן מצינו מושג של "ב"ד של כהנים" בכמה מקומות בש"ס, אבל בכל אלו המקומות קשורה הב"ד של כהנים לענייני עבודה שבמקדש, ועל דברים אלו דנים ב"ד זו, כדאיתא בגמ' עירובין דף ל"ב., ובגמ' פסחים דף צ:[6]

אבל לענ"ד נראה דיש עוד מקום אחר שאף דלא נקרא הב"ד בפירוש בשם "ב"ד של כהנים," מ"מ היו כהנים שעשו מעשה ב"ד אף ללא קשר לענייני עבודה, וגם שם לא מיחו בידם חכמים. והרי הוא במשנה בראש השנה פרק א' משנה ז'וז"ל: אב ובנו שראו את החדש ילכו לא שמצטרפין זה עם זה אלא שאם יפסל אחד מהן יצטרף השני עם אחר רבי שמעון אומר אב ובנו וכל הקרובין כשרין לעדות החדש אמר רבי יוסי מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלם הוא ובנו ועבדו משוחרר וקבלו הכהנים אותו ואת בנו ופסלו את עבדו וכשבאו לפני בית דין קבלו אותו ואת עבדו ופסלו את בנו: ע"כ.

והנה ידוע שקבלת עדות לקידוש החודש מעשה ב"ד הוא,[7] ונראה א"כ דאלו הכהנים שקיבלו את העדים עשו כן בתורת בית דין. אלא ששם לא קיבלו את דעתם החכמים, ובפי' המשנה להרמב"ם שם מבואר דזה לא מפני שטעו הכהנים (או כיוצא בזה) אלא מפני שחלקו החכמים על הכהנים ופסקו כר' שמעון שם. מ"מ, הרי ברור לנו מזה שהכהנים עשו מעשה בתור בית דין, אבל לא קיבלו דעתם החכמים.

וא"כ, שמא י"ל דה"ה נמי בסוגיין בכתובות שם, דהיינו שהכהנים (בית דין של כהנים) שעשו מעשה שלא מצא חן בעיני החכמים אבל לא מיחו בידם החכמים אעפ"כ. ועי' בחי' הרשב"א לסוגיין (דף י"ב. בד"ה מתניתין) שכתב שהחכמים לא מיחו בב"ד של כהנים "כיון שהנהיגו שררה זו בעצמן," כלומר, שהכהנים עשו מעשיהם לעצמם, ולא קיבלו דעתם

---

[6] עיין עוד באנציקלופדיא תלמודית כרך ג', ערך בית דין של כהנים.

[7] עי' משנה סנהדרין דף ב.

החכמים. והרי זה דומה א״כ למה שלמדנו במשנה בראש השנה שם, ששם ג״כ עשו הכהנים מעשה בתור בית דין ולא קיבלו דעתם החכמים.[8]

ועכשיו נוכל להבין את דברי המרדכי בסוגיין. מה שנהגו הכהנים (בתורת הנהגה, ולא בתורת תקנה), היה של עלול להביא לידי מחלוקת, כמו שביאר המאירי שהבאנו לעיל, וא״כ הרי עשו בזה שלא כרצון החכמים, אף שלא היה דבר אסור, וזוהי כוונת המשנה שלא מיחו בידם החכמים. וא״כ ההוא אמינא בסוגיא בדף נ״ד: שם מסתבר מאד כי כמו שאמרנו בסוגיין שהחכמים לא רצו לשנות את הכתובה (אף לכהנים), ה״ה נמי שם שיש עכ״פ הוא אמינא שעשו החכמים קיצותא כדי שלא לשנות את הכתובה (כדי למעט במחלוקת). ואילו הר״ן בדף נ״ד: שם סבר שמה שעשו הכהנים היה בתור תקנה גמורה וכמו שכתבו התוס׳ (דף י״ב: בד״ה בית דין) ולא רק הנהגה לעצמם.[9] וכוונת המשנה שלא מיחו בידם החכמים היא לא שהיה הדבר שלא ברצונם, אלא שלמעשה הרשו החכמים לכהנים לגבות את הסכום הנוסף (אע״פ שלא היה כתוב כן בכתובה), וכמו שכתב הר״ן בעצמו בביאור הנהגת הכהנים, וכמבואר לעיל.[10] וע״פ כל הנ״ל נוכל ג״כ לומר שגם הרמב״ם מסכים עם המרדכי, ועל כן אינו מביא את כל הדין של ב״ד של כהנים (ומשכחות המיוחסות) ומביא רק את הכדין של תוספות כתובה ע״פ הסוגיא בדף נד. שם, כלומר שס״ל להרמב״ם שהנהגת הכהנים בדבר זה אינה על פי הלכה.

---

[8] אלא שבמשנה בכתובות, אף דנחלקו החכמים על הכהנים לא מיחו בהם שלא היתה הוראתם נוגע לאחרים, משא״כ בראש השנה.

[9] ויש שכתבו שהר״ן חולק על בעלי התוס׳ בזה מטעם אחר, אבל החת״ס (בחידושיו לדף י״ב:, בד״ה ב״ד של כהנים) מוכיח שאכן אין כאן מח׳ בין תוס׳ והר״ן.

[10] ועיין עוד בחי׳ הרשב״א לסוגיין בד״ה מתניתין שג״כ מבאר את ביטוי ״שלא מיחו״ בדרך זה. אלא שקצת קשה, שהרי הוא כתב ג״כ שמה שעשו הכהנים היתה הנהגת עצמם, ודו״ק.